

PANIKKAR AVUI

A CURA D'IGNASI MORETA

Amb textos de

IGNASI BOADA

JORDI PIGEM

MACIEJ BIELAWSKI

JAUME ANGELATS

DOMINIQUE DE COURCELLES

JAMES W. HEISIG

VICTORINO PÉREZ PRIETO

i dotze autors més

FRAGMENTA EDITORIAL

ÍNDEX

Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL Plaça del Nord, 4 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Col·lecció	ASSAIG, 71
Primera edició	JUNY DEL 2022
Cura de l'edició i fotografia de la coberta	IGNASI MORETA
Producció editorial	IRIS PARRA JOUNOU I ELOI CREUS
Disseny de la coberta	ELISENDA SEVILLA I ALTÉS
Assistents de producció	NICOLE HEIGL, ANDREA ROMERO, IRENE GARCÍA, ANNA HIDALGO, MIGUEL HERRERA, AINA BRUGUÉ I AINARA GRANADOS
Impressió i relligat	ROMANYÀ VALLS, S. A.
© 2022	ELS AUTORS RESPECTIUS pels textos
© 2022	FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U. per aquesta edició
Dipòsit legal	B. 15582-2022
ISBN	978-84-17796-67-9
 Generalitat de Catalunya Departament de Cultura	Amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

RESERVATS TOTS ELS DRETS

<i>Invitació.</i> IGNASI MORETA	7
Panikkar en diàleg amb el seu món IGNASI BOADA	13
De l'arbre del coneixement a l'arbre de la vida: el llegat de Raimon Panikkar JORDI PIGEM	43
Biblioteca Panikkar MACIEJ BIELAWSKI	65
Raimon Panikkar a través dels seus diaris íntims JAUME ANGELATS	79
La intuïció cosmoteàndrica: un desafiament ofert al món d'avui per viure la Vida DOMINIQUE DE COURCELLES	93
El no-res com a <i>locus</i> del diví JAMES W. HEISIG	111
Raimon Panikkar i Xavier Zubiri en diàleg: realitat cosmoteàndrica i respectivitat VICTORINO PÉREZ PRIETO	153

COLLIGITE FRAGMENTA

Fer de pont entre l'Orient i l'Occident: un exemple de comparatisme diacrònic i diatòpic (Brahman, Tao i Infinit)	ALAIN BLOMART	193
<i>Studium</i> : camí de plenitud	JOAN CABERO I JORDI SIMON	203
Entre la possibilitat i la impossibilitat d'estructurar la realitat	PAULA CERDÀ BELDA	217
Estructures de consciència, transparència i aperspectivitat en la filosofia de Raimon Panikkar	JUAN EGEA GARCÍA	231
Dansa panikkariana: gest i espai en tot	ANNA JARQUE	247
Aproximació a un diàleg entre Panikkar i el pensament de la diferència	TOMÁS J. MARÍN MENA	259
El llenguatge dels cors. pluralisme, perplexitat i transformació social	ARNAU OLIVERES	273
El tantra cristià de Raimon Panikkar	XAVIER SERRA NARCISO	289
Camí del bard amb Raimon Panikkar	EDGAR TELLO GARCIA	305
L'experiència monàstica en Raimon Panikkar	JUAN ANTONIO TESTÓN TURIEL	315
Mística, pluralisme i interculturalitat a la llum del pensament de Raimon Panikkar	JULIA YÚFERA	327

INVITACIÓ

IGNASI MORETA

UN PENSADOR NO ÉS NOMÉS una obra —un corpus de textos— que vehicula un conjunt d'idees i intuïcions. És també la recepció d'aquesta obra i d'aquest conjunt d'idees i intuïcions. I és aquesta recepció la que acredita la fortalesa i l'impacte d'aquest pensament.

De Raimon Panikkar se n'editen actualment les obres completes (en català, en castellà, en italià i en anglès) i se'n rescaten textos que generen nous llibres (darrerament, *Ecosofia*, edició de Jordi Pigem, Fragmenta, 2021). S'han publicat aproximacions biogràfiques i treballs monogràfics de tota mena sobre Panikkar. En nombroses ocasions, els estudiosos de la seva obra s'han reunit en format simposi o congrés per continuar debatent sobre la seva obra. S'hi han dedicat treballs audiovisuals, artístics, musicals... Tota aquesta tasca hermenèutica és la millor prova de la fortalesa de l'obra i el pensament de Raimon Panikkar. No és cap monument del passat, sinó una aportació intel·lectual relativament recent (Panikkar publica el seu primer llibre l'any 1951 i és actiu fins pràcticament la seva mort l'any 2010) que continua sent objecte de discussió i debat.

Panikkar s'expressa en molts formats i registres. Publica textos erudits (entre ells, tres tesis doctorals i nombrosíssimes ponències presentades en congressos acadèmics), però també textos més assagístics i directes. De vegades, obertament exhortatius (espirituals). Intervé en actes públics de tota mena i no defuig els mitjans de comunicació. Parla, doncs, a través del text escrit i publicat, però també a través del discurs oral públic. Panikkar és, no cal dir-ho, un personatge. Una *vedette*, fins i tot. Amb una capacitat extraordinària per comunicar a través d'una *performance* sempre viva i estimulante, lluny de la grisor i l'ensopiment propi de tants acadèmics. I això genera admiradors i detractors a parts iguals.

El 14 de setembre de 1993 Panikkar participa al primer programa d'*Un tomb per la vida*, de Joaquim Maria Puyal, a TV3. D'això fa gairebé trenta anys, però molta gent encara ho recorda. Un testimoni coetani d'aquella *performance* de Panikkar a la televisió catalana l'ofereix el seu germà Salvador, sens dubte el seu crític més corrosiu. Citem-lo *in extenso*:

Por la noche sale mi hermano Raimundo por la tele en un programa populista de Joaquim Maria Puyal, una especie de «esta es su vida», en directo y con público invitado. Raimundo representa a su personaje como de costumbre, con sonrisas de denticlor, emergiendo su desmesurado ego —es decir, su inseguridad—, soltando su sermón. Porque Raimundo es básicamente un sermoneador. Dice que el acontecimiento más importante de su vida ha sido el de su ordenación sacerdotal, y añade que eso, el ministerio sacerdotal, es algo incluso precristiano, aunque a él le llegara por la vía del cristianismo. Arremete contra la tecnocracia, el maquinismo, la industria armamentista. Compara la fisión del átomo con un aborto cósmico. En fin, son sus ideas y sus manías, y tiene derecho a expresarlas. Lo malo es el tono, el aura de farsa —esa

mezcla de comodidad y disimulo—, el tic permanente de auto-bombo, la citada desmesura del ego —que quizá solo sea timidez mal resuelta.

Cuaderno amarillo, d'on prové la citació, és ple de comentaris crítics d'aquesta mena. També la resta de dietaris del germà petit de Raimon Panikkar. Constantment, Salvador proclama que no se sent gaire lluny de les idees del seu germà, però que l'irrita la *mise en scène*. Ho sintetitza amb una frase: «No creo que mi hermano sea un impostor: su problema es que lo parece.»

Tot això pot semblar anecdòtic, però no ho és. Insisteixo que un autor és la seva obra i la recepció de la seva obra. I les aparicions públiques d'un autor poden ser determinants en la recepció d'aquesta obra. Perquè associem l'obra a l'autor, de qui recordem conferències públiques, intervencions a la ràdio, aparicions a la televisió... I el llegim, doncs, en funció del *personatge*. Per alguns, aquest *personatge* perjudica l'obra. Altres, en canvi, veuen en el Panikkar oral el millor Panikkar (com defensava Lluís Duch). De Panikkar en quedarà el pensament, però les *performances* per difondre'l hauran tingut un pes gens menyspreable en aquesta recepció.

El centenari del naixement de Raimon Panikkar, que es va escaure l'any 2018, va comportar la realització d'activitats de tota mena: actes institucionals, exposicions, actes acadèmics, documentals, concerts, intervencions artístiques, actes religiosos... Una commemoració admet molts formats, molts registres, molts públics. En aquest marc, el Reial Monestir de Pedralbes va decidir organitzar, juntament amb la Institució de les Lletres Catalanes i la Fundació Vivarium Raimon Panikkar, el Simposi Internacional Raimon

Panikkar amb el lema «Panikkar, perspectives obertes». Fragmenta Editorial n'assumí la secretaria tècnica. Es va celebrar del 23 al 25 d'octubre del 2019, fora estrictament dels límits cronològics de l'Any Panikkar 2018, però clarament impulsat per la commemoració del centenari. Van integrar el comitè científic i organitzador del simposi Norbert Bilbeny (UB), Daniel Gamper (UAB), Amador Vega (UPF), Francesc-Xavier Marín (URL), Joan Vergés (UdG), Dominique de Courcelles (CNRS), Oriol Ponsatí-Murlà (UdG i Institució de les Lletres Catalanes), Ignasi Moreta (UPF i Fragmenta), Jaume Angelats (Facultat de Teologia de Catalunya i Fundació Vivarium Raimon Panikkar), Ramon Bassas (Fragmenta), Anna Castellano i Tresserra (Reial Monestir de Pedralbes) i Gemma Bonet (Reial Monestir de Pedralbes).

Els llibres col·lectius sempre són tècnicament complexos: molts autors, molts sistemes de referenciació bibliogràfica, molts estils, originals en diverses llengües... Per tot plegat, aquesta publicació s'ha demorat més del que hauríem volgut. Finalment, però, apleguem en aquest llibre els textos de les intervencions que es van desenvolupar en el simposi esmentat. Són dues conferències convidades (la inaugural, a càrrec de James W. Heisig, i la de clausura, a càrrec de Jordi Pigem) i cinc ponències també convidades (a càrrec de Dominique de Courcelles, Maciej Bielawski, Victorino Pérez Prieto, Ignasi Boada i Jaume Angelats), que constitueixen els set capítols inicials d'aquest llibre. A la secció *Colligite fragmenta* ('aplegueu els fragments', una bella citació evangèlica molt estimada per Panikkar) que ve a continuació hi hem aplegat els textos de les comunicacions fruit del *call for papers* obert a tota la comunitat acadèmica. La diversitat de pers-

pectives adoptades pels autors de les conferències, ponències i comunicacions és un reflex de la diversitat de lectures i aproximacions que admet l'obra de Panikkar. Alguns dels autors han dedicat molts anys de la seva vida a l'estudi de l'obra de Panikkar. Altres presenten en aquest llibre la seva primera aproximació a l'autor. No ens va importar barrejar unes i altres veus. L'erudit de llarga trajectòria en l'estudi de Panikkar aporta solvència, rigor i profunditat, però les noves veus contribueixen també a la renovació de la recepció de la seva obra.

En les pàgines que segueixen, Panikkar és reverenciat, admirat, discutit, criticat, investigat, glossat, analitzat... Mal favor faríem a l'obra de Panikkar si no donéssim un altaveu també a les mirades exògenes, capaces de qüestionar Panikkar, de llegir-lo des d'una certa incomoditat o distància. Panikkar sempre va criticar l'estretor d'una mirada microdòxica sobre el llegat de les religions (per *microdòxia* entenien una concepció reductora de l'ortodòxia). En aquest llibre oferim, doncs, no pas una lectura microdòxica de Panikkar, sinó una polifonia de veus on Panikkar és no solament punt d'arribada (objecte d'investigació), sinó també punt de partida per a la discussió d'alguns dels temes que el van preocupar. Així, el llibre serveix per pensar sobre Panikkar, però també per pensar amb Panikkar, des de Panikkar i en algun moment fins i tot (¿per què no?) contra Panikkar. Benvinguda la diversitat de lectures i actituds, mostra de la fecunditat d'una obra intel·lectual que no deixa ningú indiferent.

PANIKKAR EN DIÀLEG AMB EL SEU MÓN

IGNASI BOADA

EN REALITAT, JO NO SOC cap especialista en el pensament de Raimon Panikkar, en el sentit que no he estudiat de manera sostinguda la seva producció intel·lectual ni l'evolució de les seves publicacions d'una manera ordenada, sistemàtica i significativa.

Crec que el que més recordo de Panikkar són les converses, a vegades les llargues converses, que vaig poder mantenir amb ell, especialment durant els anys que vaig pujar pràcticament cada dia a Tavertet per assistir-lo en la seva tasca com a escriptor i conferenciant. També en les sessions de seminari que va mantenir a casa seva una vegada al mes durant deu anys, des de 1994 fins al 2004, quan, per raons d'edat i, per tant, per raons plenament justificades, va restringir les seves activitats acadèmiques i socials. De manera que la lectura certament dispersa i poc sistemàtica que he fet al llarg dels anys dels textos de Panikkar sovint ha sigut mediatitzada precisament per la vivència o per les converses mantingudes amb ell, des del respecte, no cal dir-ho, i des de la distància d'edat i la consciència de l'enorme distància de coneixement que ens separaven.

Ara que parlo de lectura em ve al cap una idea que Panikkar esmentava sovint: *Lectio és electio*. Llegir significa en el fons elegir alguna cosa d'allò que llegeixo, triar algun

fragment, alguna idea, alguna expressió que em resulta especialment significativa i que, possiblement, té la força d'aclarir alguna precomprensió que vivia amb mi ja abans de la lectura. M'adono que quan *llegeixo* els seus textos *elegeixo* justament d'una manera especial (és a dir, poso atenció d'una manera especial) allò que li vaig sentir dir; i a vegades recordo fins i tot la circumstància en la qual va comunicar aquest o aquell pensament. Hi ha doncs, per mi, una lectura que és condicionada per un temps i per un espai compartits.

En el títol que he triat per a la meva intervenció, PANIKKAR EN DIÀLEG AMB EL SEU MÓN, faig constar tres substantius que haurien de servir per orientar sobre el contingut del que em proposo dir: *Panikkar, diàleg i món*. Sincerament, els haig de dir que no sé quin dels tres mots ens evoca una realitat més complicada. ¿Qui era *Raimon Panikkar*? ¿Què és el *món*? ¿Què significa *diàleg*?

Amb tot, una primera cosa evident és que no podem separar aquestes realitats. Raimon Panikkar no es pot separar del que fou el seu món, ni del diàleg que va mantenir-hi (si es vol, en un sentit figurat). En el transcurs del meu text, que no serà gaire sistemàtic, aniré relacionant aquests tres pols, aquestes tres realitats, de manera explícita o implícita, encara que començaré per una consideració general sobre el món en el qual va néixer i viure el nostre autor.

El món en què va néixer i va viure Panikkar durant més de noranta anys és una realitat marcada per transformacions molt importants. Segons com, el que acabo de dir és un tòpic. Especialment perquè no hem d'oblidar que el tema principal de la història d'Europa a partir del segle XVI és justament el de les transformacions. Transformacions en tots els ordres: geogràfics, científics, polítics, filosòfics, religiosos,

institucionals, financers, pedagògics, jurídics, artístics, de mentalitat, etc. Tenim la sensació d'un canvi permanent, d'una inquietud inaturable que potser s'exaspera en el segle de la revolució industrial i de la irrupció de les masses i dels mitjans de comunicació en la història.

George Steiner ens ha cridat oportunament l'atenció sobre el fet que el *món* que suposadament s'enfonsa amb la irrupció de la Primera Guerra Mundial, el que ell anomena «el jardí imaginari de la cultura liberal», és en general una realitat que era tan provisional, tan vulnerable i segons com tan condicionada per la visió que n'hem tingut després que ens hauria de fer reflexionar sobre si la generació que neix cap a finals dels anys deu del segle passat (i aquest és el cas de Panikkar) s'enfronta realment a una transformació tan sobtada i tan presumptament espectacular (STEINER 1974: 13 i s.). És un món que *imaginàriament* situem entre els anys vint del segle XIX i la irrupció de la Primera Guerra Mundial; el món europeu que identifiquem amb valors com una creixent educació, l'imperi de la llei, un parlamentarisme gradualment implementat, una millora de la coexistència de les grans potències, una pau relativament estable (de gairebé cent anys: de Waterloo a Sarajevo), així com una relació relativament harmoniosa entre les generacions. En gros, amb un món que va acumulant dosis de confiança i de seguretat.

Tot es pot relativitzar, certament; tot ajuda a posar en dubte que existís mai el que Stefan Zweig va anomenar «el món de la seguretat» per referir-se al món d'abans de la Primera Guerra Mundial; un món en què presumptament tothom sabia quin era el seu lloc, quines obligacions havia de complir, què podia esperar raonablement de la realitat social, cultural i religiosa; un món, en definitiva,